

BİR TARİH GÖÇTÜ

Prof. Dr. A. AFETİNAN

İnsanlar bir kıtadan başka birine göç ederler. Dünya yüzünde yer değiştirenler çok olur çeşitli nedenlerden. Fakat bir de öteki dünya dediğimiz bir âleme göç etme, her insanın değişmez bir sonucudur. Geçen yılın son günlerinde Türk tarihinde bir göç oldu bu sonsuz âleme. Onu milletçe uğurladık acı duyarak. Çünkü yarım yüzyıllık Cumhuriyetimizin kurucularındandı İsmet İnönü. Bizim nesil, İsmet Paşa'yı Lozan konferansı esnasında okul sıralarında iken heyecanla takip ederdi. O, barış antlaşması imzalamıştı. Muzaffer ordu kumandanlığından barış devrimizin siyaset alanına geçmişti. Onu resimlerinde neşeli, güler yüzlü görüyorduk. Kendisini yakından ilk gördüğüm zamanki duygularımı şöyle not etmişim:

Cumhurbaşkanı Gazi (Atatürk)'nin Çankaya Köşkünde yemek salonu. Köşe kule çıkıntısında kanape ve koltuklar var ve Atatürk oturuyor. İçeriye çevik adımlarla ve neşe saçan bir yüzle İsmet (İnönü) Paşa girdi. Birbirini seven, özleyen insanların içtenliği ile selâmlaştılar. İkisinin de birbirine söyleyecekleri şeyler pek çoktu. Onlar konuştu, ben dinledim. Söyledikleri bütün meseleleri o gün tam anlamıyla kavradığımı sanmıyorum. Çünkü bu konuşmalara ben henüz yabancı idim ve yaşım da 17 idi. Fakat bu konuşmaları ben daha sonraları da dinleyecek ve her seferinde biraz daha anlayışlı ve ilgili olacaktım. Ben o gün daha ziyade ilk defa gördüğüm İsmet Paşa'yı tanımakla meşgul olmuştum. Orta boylu, çevik, hareketli vücudun taşıdığı baş ve yüzün ifadesi, tarihi kişiliğinin bir sembolü idi. O kadar süratle dönen gözbebeklerine ben ilk defa rastlamıştım. Siyah saçlarına aklar düşmeye başlamıştı. Fakat yüz ifadesi rahatlığın sükûnetini belirtiyordu.

Atatürk, seyahat intibalarını uzun uzun anlattı. Günün önemli meselesi şapka giyimi idi. Bir de Parti programı üzerinde konuştular. "Tenkitlere cevap vereceğiz" diyen Atatürk, bazı konuların açıklanmasını yapıyordu. 9 umde deyimini ilk defa işitiyordum. "Prensiplerimizi belirteceğiz" diyorlardı her ikisi de. Sonraları Atatürk'ün

hem İsmet İnönü hakkındaki hatıralarını dinledim, hem de kendisi ile olan çalışmalarına şahit oldum. Lozan konferansındaki baş delege meselesi için Atatürk'ten şunu dinlemiştim:

“Diyorlar ki, İsmet Paşa kulağında özrü olduğu için heyette müşavir olarak bulunsun. İşte bu özründen dolayıdır ki müşavir değil, baş delege olması gerekir. Çünkü herkes ona her şeyi duyurmak mecburiyetinde olacaktır”.

Atatürk'ün tarih çalışmalarına önem verdiği günlerdeydi. Başbakan İsmet Paşa çok telâşlı ve üzgün bir surette köşke gelmişti. Atatürk bütün gece kitap okumuş ve biraz dinlenmeye çekilmişti. Kendisine haber verildi. Hemen acele hükümet işlerini konuşacaklardı. Kütüphanede karşılaştıkları zaman, Atatürk, başbakana okuduğu kitaplardan söz açtı. O, sabırsızlanıyordu. Ama dinlemek mecburiyetinde oluyordu Atatürk'ü. Böylece, bir süre bu tarihî konular üzerinde durdular. Ben bile asıl günün meselesi için sabırsızlanırken, başbakanın telâşı yatışmıştı. O da bu tarihî konular üzerinde konuşmaya başlamıştı. Atatürk bu ruh haletinden yararlanarak birdenbire günün meselesine girdi. Tarihî konular tarihte kalmış, fakat başbakanı sinirli havasından kurtarmıştı. Her iki devlet adamı yılın bütçesi üzerinde konuştular, kararlara vardılar. Daha başka hükümet meselelerini dış ve iç siyaset konularını beraberce hallettiler. Böylece başbakan köşkten çıkarken ilk girdiği zamanki halinden eser kalmamıştı. Kararların uygulamasını yapacaktı.

1930 yılında her iki devlet adamı Yalova'dadır. Atatürk bir taraftan tarihçileri toplamış, onlarla çalışıyor, bir taraftan misafiri olan Fethi Okyar ile demokrasi ve çok partili sistemler üzerinde özel görüşmeler yapıyordu. Paris Elçisi Fethi Bey, hükümetin bazı işlerini tenkit ediyor ve bunları açıkça söylüyordu. Atatürk bazen cevap veriyorsa da, daha ziyade dinlemeyi tercih ediyordu. Bu özel konuşmalar esnasında bir gün birdenbire Atatürk, Fethi Bey'e bu fikirlerinin Mecliste tartışılmasını ve hükümeti denetlemek için bir siyasî parti kurmasını teklif etti. Böylece kamuoyu bu meselelerle oluşturulmalı ve Cumhuriyet rejimi demokratik esaslarda yerleşmeli idi. Bundan sonraki olaylar ve Serbest Cumhuriyet Partisinin kuruluşu tarihimizde yer almıştır. Bu tarihte Yalova yoğun siyasî bir atmosfer içine girmişti. Cumhurbaşkanı aynı zamanda başbakan ile de bu konuları görüşüyor ve Cumhuriyet rejimi için siyasî partilerin lüzumuna

değiniyordu. Atatürk'ten o zaman not ettiğim yazılar arasında şu cümleler ilgi çekicidir:

“Cumhuriyet Halk Partisinin esas ilkeleri ve bu ilkeleri uygulayan bugünkü hükümet, Cumhuriyetin temelini sağlamlaştıracak niteliktedir. Bunun böyle olduğu, yıllardan beri görülen hareket tarzı ve eserlerden kolaylıkla anlaşılabilir... Fakat bu durumun devamında hatıra gelen ve görülen önemli sakıncalar vardır. İlk söylenilecek sakınca, Meclis yalnız bir parti mensuplarından olunca o partinin iktidar mevkiinde tuttuğu hükümetin icraatı yeterince eleştirilip denetlenememesidir”.

Bu eksikliği Atatürk iki nedene dayatıyordu: 1) Meclisin seçtiği Cumhurbaşkanı ile Onun görevlendirdiği Başbakan aynı Partinin üyesi olduğundan yapılan işleri uzun uzadıya inceleme ve eleştirmeye gerek görmeyebilirlerdi. 2) Aynı Partiden olan kimselerin arkadaşlık durumu, lüzumsuz ve zararlı bir hassasiyet uyandırabilirdi. Eleştirerek birbirini gücendirmemek gibi bir fikre sahip olabilirlerdi.

“Çünkü az eleştirilerek veya hiç eleştirilmeden iş görmek, her hareketinin eleştirileceğini düşünerek hareket etmekten daha kolaydır. Zamanla bu durumun nasıl bir şekil alacağını kestirmek güçtür...” demişti.

Bunun açıklamasını tarihî örneklerle vererek söyledikten sonra, şu sonuca varıyordu Atatürk:

“Memlekette C.H.P. ve S.C.P. birbirini kontrol edecek, birbirinin fikirleri, niyetleri, hareketleri hakkında kamuoyunu aydınlatacaklardır. Bu sayede kişisel yetkilere dayanılarak, yapılan davranışla milletin gözü önünde bulundurulacaktır. Milletın kişilere kendini kapıtacak kadar meclup olması iyi netice vermez”.

Ancak, bütün bu iyi niyetlere rağmen bu Partinin ödevini yapamaması, bilindiği gibi, gericilik hareketlerini engelleyememesi, kapanmasına yol açmıştır. Fakat, buna rağmen bildiğime göre Atatürk ve İsmet İnönü, daima demokratik kuruluşların memlekete yerleşmesine önem vermişlerdir. Tabiidir ki bu bir zaman ve imkân meselesi idi.

1934 tarihinde soyadı kanunu çıkmıştı. Atatürk'ün İsmet Paşa için uygun gördüğü ad, *İnönü* olmuştur. Çünkü Batı cephesi komutanı milletin makûs talihini İnönü'de yenmişti.

Başbakanlıktan çekildikten sonra stadyumda kendisine gösteri yapıldığı için, üzerinde çok yorumlar yapılan olayda Atatürk'ten duyduğum şu sözleri kaydetmek isterim: "Türk milleti kendine hizmet edenleri elbette sever ve değerlendirir".

1937 yılında Ege askerî manevraları ve Nazilli Fabrikasının açılışı yapılacaktı. İsmet İnönü o tarihte başbakan değildi, fakat bu seyahate davetli idi. Mareşal Fevzi Çakmak da beraber bulunuyordu. Bu yolculukta Atatürk'ün bana söylediği bir sözünü unutamıyorum: "İsmet İnönü'yü arka sıralarda bırakmamaya dikkat edelim" diyordu.

İstanbul'da Atatürk'ün hastalığı sırasında, "İsmet İnönü'yü buraya çağıralım" dediğim zaman, "Biz Ankara'ya gideceğiz" diyor ve kendisine gelen doktorları onun sıhhati ile ilgilenmeleri için Ankara'ya gönderiyor ve sık sıkda iyi haberlerini alıyordu.

Ben, Atatürk'ün hastalığı esnasında, Cenevre'de Üniversite öğrenimimi bitirmek üzere idim. Lisans diplomamı alarak Ağustos 1938'de İstanbul'a döndüğüm zaman, Atatürk Dolmabahçe'de hasta yatıyordu. Bu tarihlerde Atatürk'ün ölümüne kadar Ankara'ya hiç gitmedim.

İsmet İnönü için hem tarihi kişiliği yönünden, hem de Atatürk'le olan ilgileri ve çalışmaları bakımından pek çok anılarım vardır.

Yazımın başında "Bir Tarih Göçtü" dedim. O, Cumhuriyet devrimizin tarihinde daima anılacak ve tarih içinde yaşayacaktır. Tanrı'dan rahmet dilerim.